

ОГЛЯД

УДК 636.09"18-19"(477.41)

<https://doi.org/10.31548/ujvs2019.03.013>

РОЗБУДОВА ВЕТЕРИНАРНОЇ СЛУЖБИ КИЇВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

М. М. СТЕГНЕЙ, кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри анатомії, гістології і патоморфології тварин ім. акад. В. Г. Касьяненка, <https://orcid.org/0000-0001-6415-0794>
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: anatomiamm@ukr.net

Анотація. Зроблено аналіз організації ветеринарної служби Київщини і подано короткі відомості щодо кількості ветеринарних фахівців у губернії у зазначений період. Встановлено, що поштовхом для правильної організації ветеринарної медицини Київщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. була складна епізоотична ситуація. Адже в цей період у Київській губернії ветеринарним персоналом реєструвалось більше тридцяти заразних захворювань, зокрема сап коней, сибірка великої рогатої худоби і коней, сказ собак тощо. Ці хвороби щорічно реєструвалися у повітах губернії з різним відсотком прояву. Найбільшого поширення набула сибірка, яка проявлялася впродовж багатьох років з великим відсотком загибелі. Адже, до 1882 року на всю губернію було всього 4 ветеринарних лікарі (2 губернські і 2 для сільського населення). Така кількість ветеринарних лікарів у губернії не могла боротися з поширеними епізоотіями. Поширені на той час епізоотії змусили губернську управу покращити ветеринарну справу. Лише у 1882 році було відкрито 12 посад ветеринарних лікарів, а протягом майже 30 років відкрито більше 100 лікарських і фельдшерських посад. Окрім повітових ветеринарних лікарів були губернський і молодший губернський, надштатні, пунктові, дільничні лікарі та виділені посади ветеринарних фельдшерів

Ключові слова: Київщина, Київська губернія, ветеринарна служба, ветеринарно-санітарні діяльність

Актуальність

Для успішного вирішення завдань ветеринарної медицини і подальшого розвитку тваринництва Київської губернії стало питання покращання

ветеринарної служби в регіоні, яка здійснювала б вирішення усіх питань ветеринарного обслуговування. З цією метою ветеринарні фахівці Київщини здійснювали комплекс заходів щодо збільшення чисельності

ветеринарних фахівців у губернії, за-
провадження щеплень тварин і про-
ведення діагностичних досліджень,
зокрема малеїнізації. Поштовхом для
правильної організації ветеринар-
ної медицини Київщини кінця XIX
– початку XX ст. була складна епізо-
тична ситуація. Адже в цей період
у Київській губернії ветеринарним
персоналом реєструвалось більше
тридцяти заразних захворювань, зо-
крема сап коней, сибірка великої ро-
гатої худоби і коней, сказ собак тощо.
Ці хвороби щорічно реєструвалися у
повітах губернії з різним відсотком
прояву. Тому вивчення мережі вете-
ринарних установ і шляхів збільшен-
ня кількості ветеринарних фахівців в
Київському регіоні у зазначений пе-
ріод є актуальним.

Мета дослідження - провести
грунтовний аналіз передумов станов-
лення і розвитку ветеринарної меди-
цини Київщини кінця XIX – початку
XX ст.

Матеріали та методи дослідження

За проведення досліджень вико-
ристано хронологічний, системний
та аналітичний методи. Використа-
ний матеріал Державного архіву м.
Київ, архівні справи кафедри анато-
мії, гістології і патоморфології тва-
рин ім. акад. В. Г. Касьяненка Наці-
онального університету біоресурсів
і природокористування України та
видання періодичної преси.

Результати дослідження та їх обговорення

На Київщині кінця XIX – початку
XX ст. найбільшого поширення набу-
ла сибірка, яка проявлялася впродовж

багатьох років з великим відсотком
загибелі тварин. Лише у липні 1895
року від сибірки у Київській губернії
загинуло 120 голів худоби (Vasilevskiy,
1896). У 1899 році, в м. Києві зареє-
стровано 86 випадків інфекційних за-
хворювань тварин, у тому числі: сапу
– 8, хронічного миту – 30, сибірки – 8,
інфлюенци коней – 6, віспи корів – 3
тощо. Слід зазначити, що вперше у
губернії, в 1898 році проведено ще-
плення великої рогатої худоби і коней
вакциною проти сибірки, які давали
позитивні результати. У журналі «Об-
зор киевской губернии» за 1898 рік за-
значено, що «... в имениях где ежегод-
но падали от сибирской язвы десятки
голов скота, после предохранитель-
ных прививок не падало за весь год ни
головы» (Veterinarnaya chast', 1899).
Ініціатива застосування профілактич-
ного щеплення проти сибірки вихо-
дила від поміщиків, які з розумінням
віднеслися до науки, яка запропонува-
ла вірний засіб для боротьби з даним
захворюванням. Худобу сільського на-
селення, через відсутність коштів, не
щеплювали.

Серед коней, утримуваних як при-
ватними особами, так і різними орга-
нізаціями Київської губернії, в зазна-
чений період особливо поширеним
захворюванням був сап, який завдавав
значних економічних збитків коняр-
ству. Сап, в основному, виникав спо-
радично і тільки місцями уражував
значне поголів'я коней. Так, у 1898
році сап проявився у 13 пунктах 6 по-
в'ітів губернії, де захворіло 213, з яких
загинуло 24 і вимушено забито 73 го-
лів коней. Для припинення епізоотії
ветеринарний персонал губернії реко-
мендував забивати явно хворих сапом
коней та застосовувати з діагностич-
ною метою малеїн, відкритий вченими
Кальнингом і Гельманом у 1891 році.

Але в перші роки після його відкриття і застосування багато ветеринарних лікарів губернії виступали проти його застосування. Так, у 1894 році у Київській губернії проведено малеїнізацію 122 коней. Проте, ветеринарний лікар Києва І. Томлін зазначав, що «... вскрытие двух лошадей подтверждает мнение, что маллеин в данное время и с его теперешними свойствами не может считаться верным диагностическим средством, так как реакция есть там, где никакого сапного процесса на существует» (Tomilin, 1894). Тому, малеїнізацію рекомендували як допоміжний засіб діагностики сапу (Stegney, 2006).

У кінці XIX – початку XX ст. Київська губернія складалася з 12 повітів і займала значну територію за площею та до 1882 року на всю губернію було всього 4 ветеринарних лікарі (2 губернські і 2 для сільського населення) (Vasilevskiy, 1896). Така кількість ветеринарних лікарів у губернії не могла боротися з поширеними той час епізоотіями, що змусило губернську управу покращити стан ветеринарної справу. Лише у 1882 році у губернії було відкрито 12 посад повітових ветеринарних лікарів, а протягом майже 30 років відкрито більше 100 лікарських і фельдшерських посад. Окрім повітових ветеринарних лікарів були надштатні (2), пунктові (6), губернський (1) і молодший губернський (1), повітові (11), дільничні (11) та 24 посади ветеринарних фельдшерів, а в 1914 році відкрито 53 посади земських ветеринарних лікарів.

Посада міського ветеринарного лікаря вперше відкрита у 1886 році в м. Київ. Цю посаду обійняв вільно-практикуючий ветеринарний лікар В. К. Пономарьов, в обов'язки якого входили, в основному, нагляд за тва-

ринами у місцях їх торгівлі, виконання вказівок санітарної комісії міста Київ, але він не був у її складі, а також проведення розтину трупів тварин для визначення характеру їх загибелі. У 1894 році відкрито другу посаду міського лікаря в м. Київ, на яку запросили Ф. М. Беневського. Міський ветеринарний лікар діяв на основі існуючих на той час законів і спеціальних розпоряджень Міністерства внутрішніх справ і обов'язкових постанов Київського міського управління. Міський ветеринарний лікар входив у склад міської Санітарної комісії і безпосередньо підпорядковувався її голові. У процесі своєї роботи міський ветеринарний лікар вів щоденник, де робив помітки після огляду тварин. Не менше одного разу на тиждень щоденник представлявся для огляду голові Санітарної комісії. Всю документацію ветеринарний лікар вів на спеціальних бланках Санітарної комісії. Вимоги щодо прийняття ветеринарно-санітарних заходів ветеринарний лікар робив у двох екземплярах. У Санітарну комісію ветеринарний лікар здавав протоколи розтину, акти огляду і ізоляції хворих тварин та акти дезінфекції приміщень. Значна увага приділялася нагляду за виконанням обов'язків підвідомчих йому ветеринарних лікарів, фельдшерів і урядників. Міський ветеринарний лікар ще проводив розтин трупів тварин підозрілих в інфекційних хворобах. У Київську міську управу надходили листи з проханням провести патолого-анатомічний розтин. Так, до Управи надійшла телеграма, в якій просили ветеринарного лікаря М. К. Кобилянського провести патолого-анатомічний розтин собаки, яку вимушено забито у будинку № 38 по вулиці В. Дорогожицького (Telegramma №21, 1916).

Посаду ветеринарного лікаря у складі Санітарної комісії міста, що складалася з медичних лікарів, вперше відкрито у 1886 році і її обійняв ветеринарний лікар В. К. Пономарьов. Після його звільнення цю посаду обійняв П. М. Генеvський, пріоритетом діяльності якого стали Київські міські скотобойні, відкриті 20.10.1988 року згідно Обов'язкової постанови про міські скотобойні і правила користування ними. Генеvський П. М., вступивши на посаду, зазначав: - «Я вважаю излишним говорить здесь о ветеринарно-санитарном значении общественных скотобоен для населения: тысячи ежегодно уничтожаемых больных органов и туш, поступающих раньше в продажу и по неведению употребляемых в пищу красноречиво доказывают пользу этого учреждения, оберегающего здоровье местных жителей» (Otchet Kiyevskogo veterinarnogo vracha za 1893g.). Тому на міських скотобойнях були відкриті посади ветеринарних лікарів. Вже у 1899 році на Київських міських скотобойнях працювали п'ять ветеринарних лікарів: С. П. Дуброва, М. Д. Бурлак, Б. М. Генеvський, М. І. Тараканов, І. А. Любимірський. Усі ветеринарні лікарі при міських скотобойнях і міський ветеринарний лікар підпорядковувалися Київській міській громадській управі.

Незважаючи на таку кількість ветеринарних лікарів при міських скотобойнях, вони не справлялися із завданнями, що ставилися перед ними. Тому бойні знаходилися в антисанітарному стані з низьким рівнем ветеринарно-санітарної експертизи м'ясних туш і продуктів забою тварин. Бойні викликали велике незадоволення людей. Губернський

ветеринарний лікар К. Є. Стопакевич у статті «Пятилетие (1887-1894 гг.) Киевских общественных боен в ветеринарно-санитарном отношении» зазначав, що «... городские бойни есть ветеринарно-санитарное учреждение, которое должно служить гарантией доброкачественности и безвредности потребляемого в пищу мяса и мясных продуктов, быть оплотом против занесения в город эпизоотий и являются регулятором мясной торговли в городе» (Stopakevich, 1894).

На основі закону (1897 р.) «Об изменении порядка управления ветеринарной частью в империи» (*Циркуляр за министра внутренних дел г. товарища министра от 1 мая 1899г.*), затверджена посада губерньського ветеринарного лікаря, який діяв незалежно від медичних інспекторів (Rudyk S. et al, 2000). Губерньський ветеринарний лікар керувався інструкцією, затвердженою Міністерством внутрішніх справ від 29.04. 1894 р. (Instruktsia hubrnskum veterinaram, 1894). Згідно інструкції, губерньський ветеринарний лікар проводив: ветеринарний нагляд у губернії; попереджував і приймав заходи у разі виникнення епізоотії; нагляд за гуртами худоби і знімання процентного збору; лікування тварин; ветеринарно-санітарну організацію; керування справами з ветеринарної медицини. Тобто, діяльність лікаря була досить об'ємною і охоплювала майже всі питання ветеринарії у губернії.

Губерньський ветеринарний лікар завідував і керував ветеринарною частиною Міністерства внутрішніх справ у губернії, тобто спостерігав за правильністю виконання у губернії усіх ветеринарних питань (виконання місцевих обов'язкових постанов і

розпоряджень правління). Крім того, губернському ветеринарному лікарю підпорядковувалися поліцейська ветеринарно-санітарна і ветеринарно-лікувальна частини, що змушувало проводити періодичні об'їзди по губернії не менше одного разу на рік.

Губернський ветеринарний лікар являвся членом засідань загальної Губернської Присутності, що давало змогу вирішувати різні питання з ветеринарної медицини губернії. Поряд з цим, губернський ветеринарний лікар брав участь у засіданнях Губернської Присутності щодо земських і міських справ, губернським комітетам народного здоров'я, санітарних комісій, нарад тощо. Адаже на різних губернських адміністративних і народних зборах вирішувалися різні питання ветеринарії і тваринництва. Для розгляду питань, які вимагали колегіального вирішення, губернський ветеринарний лікар з дозволу губернатора, скликав особливі наради ветеринарних лікарів, що відбувалися у правлінській, земській чи міській службі, у яких брали участь і вільно практикуючі лікарі. Розгляд проєктів обов'язкових постанов щодо ветеринарно-санітарної діяльності скотобоєнь, тваринницьких ферм, промислових споруд для обробки сирих тваринних продуктів, прибирання і знищення трупів загинувших тварин, а також попередження і припинення прояву інфекційних хвороб серед сільськогосподарських тварин вирішувалися на засіданнях Губернських земських зборів і міських Дум у присутності губернського ветеринарного лікаря. Слід зауважити, що з дозволу губернатора, губернський ветеринарний лікар за необхідності доручав виконання своїх обов'язків одному із ветеринарних

лікарів губернії. Губернський ветеринарний лікар обов'язково головував на з'їздах і нарадах земських і інших ветеринарних лікарів губернії. Губернському ветеринарному лікарю були підвідомчі правлінські, земські, міські і вільно практикуючі ветеринари і ветеринарні стражники губернії. Водночас надавалися письмові чи усні вказівки з ветеринарії безпосередньо або через відповідні управи, про що ветеринарний лікар звітувався перед губернатором.

У ветеринарно-санітарному відношенні губернський ветеринарний лікар контролював місця згуртування домашніх тварин: тваринницькі ярмарки, відгодівельні пункти промислових тварин, скотопрогінні і скотозагінні двори, заводи, залізниці, поштові станції, на яких для роботи використовували коней, а також виставки тварин, молочні ферми, кумисно-лікувальні заклади тощо; місця отримання, зберігання і обробки сирих тваринних продуктів (скотобійні, салотопні, заводи з обробки шкіри, склади шкір, кісток, рогів і інших тваринних продуктів); місця знищення та утилізації трупів домашніх тварин (скотомогильники, утилізаційні заводи та ін.). Крім того, під наглядом губернського ветеринарного лікаря знаходилися ветеринарно-фельдшерські школи, навчальні кузні й інші ветеринарно-навчальні заклади відомства Міністерства внутрішніх справ, а також ветеринарно-бактеріологічні лабораторії, станції та інші державні і приватні заклади.

Право займатися ветеринарною практикою надавав губернський ветеринарний лікар, який попередньо розглядав особові справи і у подальшому спостерігав за діяльністю осіб, що займалися практикою.

Заходи щодо попередження і припинення прояву інфекційних хвороб сільськогосподарських тварин знаходилися під керівництвом губернського ветеринарного лікаря. Він слідкував за діяльністю правлінської, земської і міської ветеринарної служби, чинів повітової і міської поліції, а також виконавчих комісій щодо застосування заходів боротьби з інфекційними хворобами. У випадку прояву інфекційних хвороб у Київській губернії, проходили засідання Губернських комітетів народного здоров'я за обов'язкової присутності губернського ветеринарного лікаря і приймалися протиепізоотичні заходи. Такі засідання скликалися і для вирішення інших питань у губернії, наприклад, ветеринарно-санітарної організації Київщини. Значний прояв епізоотії змушував правлінських, земських, міських і вільно-практикуючих ветеринарів, а також повітову і міську поліцію надавати губернському ветеринарному лікарю відомості про місця прояву інфекційних захворювань, а також про прийняті заходи щодо припинення прояву цих хвороб. За необхідності губернський ветеринарний лікар виїжджав на місця виникнення епізоотії для перевірки правильності заходів щодо їх припинення і надання консультацій. У разі появи у губернії інфекційних захворювань, губернський ветеринарний лікар негайно повідомляв губернатора і ветеринарне Управління. Водночас обов'язково повідомлялися губернські ветеринарні лікарі сусідніх губерній. Тобто боротьба з епізоотіями мала не лише губернське значення, а й загальнодержавне.

До кінця XIX ст. кількість ветеринарних фахівців сягала більше 100 посад. У зв'язку з цим у 1899 році вийшов Циркуляр Міністерства вну-

трішніх справ (№340 від 01.06.1899 р.), у якому зазначено, що медичні лікарі звільняються від виконання обов'язків у ветеринарній частині, оскільки чисельність ветеринарного персоналу дозволяла виконувати їх обов'язки (Pis'mo Gospodinu Kiyevskomu gorodskomu golove, 1899). Тому, ветеринарна медицина стала самостійною структурною одиницею губернії, на яку безпосередньо виділялися кошти для її розвитку.

Висновки і перспективи

Лікувальна справа тварин Київщини кінця XIX – початку XX ст. зосередилася на боротьбі із значно поширеними епізоотіями тварин. На території Київщини реєструвалося більше тридцяти інфекційних захворювань тварин, які проявлялися постійно. Для боротьби з хворобами Губернською управою видавалися обов'язкові постанови, що мали характер місцевого закону для жителів Київської губернії. Складна епізоотична ситуація сприяла тому, що губернська управа відкривала нові посади ветеринарних лікарів і фельдшерів за рахунок губернських і повітових земств.

Перспективою подальшої роботи є поглиблене вивчення питань діяльності ветеринарної служби Київщини, які ляжуть в основу її організації і діяльності нині.

References

- Vasilevskiy, P. I. (1896). Polozheniye veterinarnogo dela v Kiyevskoy gubernii [Position of veterinary affairs in the Kiev province]. Vestnik obshchestvennoy veterinarii, 4: 137–139.
- Veterinarnaya chast'. (1899). Obzor kiyevskoy gubernii za 1898 g. [Review of Kiev province for 1898]. Kiyev, 113–120.

- Stehney, M. M. (2006). Ístoríya líkuval'noí spravi tvarin Kiívshchini [History of the medical case of animals of the Kyiv region](kínets' KHÍKH – pochatok KHKH st.) // Disertatsíya na zdobuttya naukovogo stupenya kandidata veterinarnikh nauk. Kyiv, 14–17.
- Tomilin, I. (1894). Opyty proizvodstva maleinovykh in»yektsiy v Kiyevskoy gubernii [Experiments on the production of maleic injections in Kyiv province]. Vestnik obshchestvennoy veterinarii, 389–397.
- Vasilevskiy, P. (1896). Polozheniye veterinarnogo dela v Kiyevskoy gubernii [Position of veterinary in Kyiv province]. Vestnik obshchestvennoy veterinarii, 137–139.
- Telegramma №21 Veterinarnomu vrachu Kobyl'anskomu [Telegram No. 21 to the veterinarian Kobyl'ansky] (1916). Derzhavniy arkhív m. Kyiv F.163. Op.40. Yed. khr. 9. 78
- Otchet Kiyevskogo veterinarnogo vracha za 1893 g. [Report of the Kyiv veterinarian 1893] (1893). Derzhavniy arkhív m. Kyiv. F. 163. Op. 11. Yed. khr. 5. 28–31.
- Stopakevich, K. (1894). Pyatiletiye (1887-1894g.) Kiyevskikh obshchestvennykh boyen v veterinarno-sanitarnom otnoshenii [The emergence of Kyiv public marines in the veterinary and sanitary relation]. Vestnik obshchestvennoy veterinarii, 11: 332–336.
- Rudik, S. K., Bísyuk, Í. YU. (2000). Ístoríya veterinarnói meditsini Kiívshchini.[History of veterinary medicine of Kyiv region].K.: «Agro-Svíť Ukraíni», 193.
- Tsirkulyar za ministra vnutrennikh del g. tovarishcha ministra ot 1 maya 1899g. za № 341 gubernatoram i nachal'nikam oblastey[Order of the Minister of Internal Affairs] (1899). Vestnik obshchestvennoy veterinarii, 311– 514.
- Ínstruktsíya guberns'kim veterinaram víd 29.04. 1894 r. [Instructions provincial veterinarians] (1894). Derzhavniy arkhív m. Kyiv. F. 163. Op. 42. Sprava 22, 58–63.
- Pis'mo Gospodinu Kiyevskomu gorodskomu golove. [Letter to Mr Kyiv Head] (1895). Derzhavniy arkhív Kyiv oblastí. F.1. Op.271. D.№394, 6–10.

Stehney M. M. (2019). DEVELOPMENT OF THE VETERINARY SERVICE OF THE KYIV REGION OF END OF THE XIX - BEGINNING OF THE XX ST. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*, 9(3): 95–101, <https://doi.org/10.31548/ujvs2019.03.014>.

Abstract. *An analysis of the organization of the veterinary service of the Kyiv region was carried out and brief information on the number of veterinary specialists in the governorate during the specified period was provided. It was established that the impetus for proper organization of veterinary medicine of the Kyiv region at the end of the XIX — beginning of the XX centuries was a complicated epizootic situation. Indeed, more than thirty infectious diseases were registered by veterinary staff in the Kyiv Governorate during this period, including glanders of horses, anthrax of cattle and horses, rabies of dogs, and the like. These diseases are registered annually in county of the governorate with a different percentage of manifestations. Anthrax was the most widely distributed, manifestating itself for many years with a large percentage of death. After all, by 1882 there were only 4 veterinary physicians in the whole governorate (2 provincial and 2 for rural population). Such a number of veterinary physicians in the governorate could not deal with widespread epizootics. Common at that time epizootics forced the provincial government to improve veterinary medicine. Only in 1882, there were opened 12 positions of veterinary physicians, and during almost 30 years there were opened more than 100 medical and paramedical positions. In addition to county veterinary physicians, there were provincial and junior provincial, special, station, district doctors and openings for veterinary paramedics*

Keywords: *Kyiv region, Kyiv Governorate, Veterinary service, Veterinary physician, Veterinary and Sanitary activities*